

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

ȘCOALA DOCTORALĂ ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ

PERSPECTIVE ISTORICO-ANTROPOLOGICE

ASUPRA EUTANASIEI

ÎN LUMEA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

Rezumat

Conducător științific:

Prof. Univ. Dr. Nicoară Toader

Student doctorand:

Puie Iulia-Maria

2020

CUPRINS

Capitolul I	
1.1 Introducere. Argumentarea alegerii temei	3
1.2 Istoriografia subiectului.....	11
Capitolul II	
2.1 Istoria eutanasiei și a morții provocate	30
Capitolul III	
3.1 Argumentele pro-eutanasi.....	49
3.2 Argumentele folosite împotriva eutanasiei	72
3.3 Consecințele eutanasiei	83
3.4 Deconectarea de la aparate	90
Capitolul IV	
4.1 Societatea și atitudinea ei față de eutanasi.....	99
4.2 Interdependența om-societate	102
4.3 Societățile trecute și eutanasi.....	104
4.4 Originile dreptului de a muri	109
4.5 Răspunderea cetățeanului și dorința de a muri	111
4.6 Societatea românească și dreptul de a muri	114
Capitolul V	
5.1 Originea divină a vieții	120
5.2 Reorientarea oamenilor dinspre biserică, spre medicină	124
5.3 Biserica Ortodoxă Română și eutanasi.....	137
Capitolul VI	
6.1 Responsabilitatea medicală	144
6.2 Medicii și eutanasi.....	150
6.3 Legislația medicală în istorie	154
6.4 Eutanasi activă, sau crimă ?	164
6.5 Eutanasi în România	170
6.6 Dreptul pacientului de a muri	173

Capitolul VII

7.1 Dreptul la viață și la moarte	181
7.2 Legislația Epocii Moderne	192
7.3 Politici ale morții	206
7.4 Legalizarea eutanasiei pe plan internațional	208
7.5 Legalizarea eutanasiei în România	210

Capitolul VIII

Studiu de caz

8.1 „It’s over, Debbie!”	213
8.2 Cazul Eugen Constantin Anghel	219

Capitolul IX

9.1 Înainte de concluzii. Moartea ca o beție	222
9.2 Concluzii	224

ANEXE

Interviu	228
Articolul „It’s over, Debbie!” și răspunsul revistei JAMA	235
Cererea de eutanasiе și răspunsul președintelui	241
Bibliografie.....	243

Cuvinte cheie: eutanasiе, moarte, asistarea medicală, legislație medicală, etică medicală, responsabilitate medicală, mentalitate colectivă, teologie, jurisdicție, moartea la cerere, pedeapsa cu moartea, protecția vieții, drepturile pacientului, drepturile omului, dreptul la viață.

Rezumat: Istoria vieții și a morții sunt două subiecte larg și amplu dezbătute în cercetările actuale. Aceste două aspecte mereu au stârnit un mare interes pentru foarte multe grupuri și categorii sociale și profesionale, fapt până la urmă lesne de înțeles, mai ales având în vedere că viața e doar una, iar moartea la fel, e doar o dată și e pentru totdeauna. Astfel, moartea este un subiect foarte important în primul rând pentru societate, cu toate că pe cât este de interesant, pe atât de mult este ținut adesea în umbră și evitat. La fel este și pentru istorici deoarece ei au fost printre primii cercetători ai morții în trecutul umanității, precum și a formelor și cauzelor sale, pentru legislatori, deoarece ai au fost cei însărcinați cu responsabilitatea de a asigura cadrele necesare pentru protejarea acestora și bineînțeles pentru preoți, deoarece ei sunt considerați a fi cei care întrețin liantul spiritual dintre toate acestea. În cele din urmă, nu putem nicidecum lăsa la o parte importanța și interesul acestui eveniment pentru medici, ei fiind cei aflați aproape în toate cazurile, într-o directă legătură cu moartea, cu viața, cu salvarea și prelungirea ei, dar și cu scurtarea sau suprimarea ei.

Revenind la istorici și la implicarea lor în ceea ce privește moartea, consider că cercetările din acest domeniu au un rol foarte important asupra prezentului, asupra societății, a legislației și bineînțeles asupra mentalității colective. Motivul pentru care le consider atât de importante este acela că înțelegerea lor, într-un fel sau altul, presupune și înțelegerea argumentelor și a cauzelor care au dus la o practică sau la alta, a modificărilor atitudinilor vis-a-vis de moarte și eutanasiе, a contextului social, economic sau politic al acelei perioade, iar după această analiză, concluziile trase pot fi folosite la înțelegerea situației actuale, a mentalității actuale, precum și a practicilor de acum. Astfel, trebuie să învățăm din trecut dacă dorim să putem ajuta prezentul, pentru că așa cum se spune că cine nu cunoaște istoria este condamnat să o repete, același lucru se poate aplica și în ceea ce privește practicile și atitudinile cu privire la moarte în general și la eutanasiе sau moartea provocată și asistată în particular.

De aceea, o provocare cu totul aparte, cred eu, este istoria morții provocate, la cererea victimei sau a pacientului, privită ca un act medical, un act juridic iar nu ca o crimă sau suicid. Consider că este potrivit să privesc această cercetare ca pe o provocare, deoarece în prezent, într-

un moment în care atât tehnica cât și medicina sunt într-un continuu progres, iar legislația trebuie să se adapteze în permanență noilor posibilități și realități, este foarte greu ca și metalitatea colectivă să rămână în pas cu noua realitate.

Realitatea constă în faptul că în prezent medicina, dreptul și teologia, iar alături de acestea întreaga societate, pe lângă protejarea vieții, prelungirea ei și asigurarea respectării dreptului la viață, au dezbătut, iar mai apoi de protejat sau interzis, în funcție de felul în care lucrurile și situația evoluează și dreptul la moarte. Acest drept la moarte este din ce în ce mai des solicitat, cerut și invocat de către toți cei care fie doresc să beneficieze de el, fie susțin legalizarea eutansiei și a morții asistate.

Lucrarea de față exact această problematică abordează, dilemele pe care legalizarea morții la cerere le ridică, problemele de etică și responsabilitate ale acestora, precum și respectarea anumitor cereri și drepturi, care deseori sunt în contradicție cu anumite legi și directive.

Eutanasia ca și practică, adică moartea și ajutarea să moară a celor care fie sunt considerați indezirabili, fie pur și simplu nu mai doresc să trăiască, fie consideră că au devenit o povară pentru societate și pentru cei din jur, este o practică veche, din cele mai de demult timpuri, cu toate că termenul propriu-zis, definit ca atare, există doar din 1623, din momentul în care Francis Bacon l-a folosit într-o lucrare de-a sa. Din acel moment eutanasia a fost definită atât ca și concept cât și ca practică, o moarte bună.

Istoria eutansiei pe de-o parte, adică a morții provocate la cerere, incontestabil nu este un subiect steril deoarece există numeroase studii care se ocupă de aceasta. Mai mult, o bună parte dintre aceste studii, nu tratează actul doar ca și întâmplare și practică, ci dacă este să observăm, putem vedea faptul că există astfel de lucrări care urmăresc evoluția ei din punct de vedere legal, medical, demografic și altele.

Cele mai multe lucrări însă, tratează eutanasia strict din anumite perspective, sau doar cu anumite implicații, fără a se lua în calcul și alte aspecte sau implicații ori urmări ale sale în alte sfere decât cele studiate. De exemplu, există lucrări care tratează aceste probleme doar din punct de vedere moral, altele medical, etic sau social, religios cu implicarea originii divine a vieții, dar luate astfel, concluziile pot să fie diferite în fiecare domeniu. Astfel, puse ulterior în discuție, eutanasia poate fi considerată firească, normală și meritând a fi legalizată, conform unui jurist sau medic, iar dimpotrivă, blamată sau stigmatizată de către un preot sau un sociolog.

Ceea ce această lucrare își propune însă, este expunerea împreună a tuturor acestor aspecte și confruntarea mai multor domenii în care ea are implicații. Astfel, prin această lucrare mi-am propus să expun situația actuală atât a practicii eutanasiei în statele în care aceasta este legală, cererile și situația celor care solicită permisiunea acesteia în statele în care ea nu este legală, cum este și cazul României, precum și atitudinea societății, puse față în față cu biserica, cu legislația și bineînțeles cu medicina.

Motivul pentru care am considerat că este necesară o abordare și o tratare a subiectului din toate perspectivele sale, precum și expunerea și confruntarea acestuia în toate domeniile, este faptul că, nu de puține ori, acele concluzii trase individual, independent, erau contradictorii, iar acest fapt nu este tocmai ceea ce se vrea de la un act care ține de viață și de moarte. Cu alte cuvinte, prin lucrarea de față, mi-am propus nu doar să pun pe tapet eutanasia și toate implicațiile sale, dar și să ridic o problemă vis-a-vis de modul în care este tratată, precum și cu referire la faptul că nu se conștientizează adevărata ei importanță sau gravitate.

Nu am intenționat să iau partea niciuneia dintre tabere, deoarece viața și moartea nu sunt două aspecte care pot fi catalogate sau încadrate într-o paranteză sau o concluzie trasă după puțină experiență, puține cunoștințe, însă consider că este necesar să se știe foarte bine ce implică eutanasia și această moarte asistată, ce presupune solicitarea și implorarea morții, precum și care sunt argumentele care stau la baza lor, a cererilor, dar și a celor care o susțin, în cea mai mare măsură medici. Bineînțeles, acest fapt nu ar trebuie să fie surprinzător, mai ales având în vedere faptul că ei sunt, așa cum am mai menționat, cei care se află aproape în mod constant în legătură cu ea. Astfel, ei sunt cei care înțeleg cel mai bine aceste cereri, ei sunt și cei care înțeleg și acceptă cel mai ușor cerințele de această natură, deoarece doar ei pot realiza ceea ce se întâmplă cu adevărat cu acei oameni, acei pacienți.

Subiectul acestei teze își propune astfel să expună aceste problematice, precum și importanța înțelegerii atitudinilor istorice a oamenilor și societăților în fața morții.

Prima parte a tezei este dedicată argumentării necesității unei astfel de cercetări, precum și a acestui subiect mai greu de abordat poate tocmai din cauza reticenței oamenilor, precum și a motivelor care au stat în spatele interesului pentru acest subiect. Astfel, așa cum am mai precizat, având în vedere faptul că există în prezent tot mai multe dispute pe această temă, iar atitudinea oamenilor este una contradictorie, este necesară înțelegerea argumentelor lor, precum și a modului în care problema, sau actul se manifestă la nivelul ideilor și percepțiilor.

Lucrarea continuă, bineînțeles, cu un capitol de istoriografie, deoarece dezbateră nu este una sterilă, sau străină istoricilor, medicilor, legislatorilor. Au existat dintotdeauna, chiar dacă uneori la nivel mai restrâns, interese pentru tot ceea ce privește eutanasia, moartea asistată și moartea provocată în mod nebrutal și neagresiv. Deasemenea au fost scrise și foarte multe lucrări de-a lungul timpului care au tratat problema atitudinii în fața morții și a vieții, precum și în fața celor muribunzi, a celor care au solicitat să le fie terminată viața din diferite motive. În această situație, bineînțeles că și comportamentul oamenilor a fost mereu o dispută între cei care au pledat pentru ajutarea lor să moară, sau dimpotrivă, pentru a lăsa totul în mâna divinității. Un alt aspect care se poate observa este și faptul că frecvența de apariție a lucrărilor care pledau pentru ocrotirea vieții și a originii ei divine, mergeau direct proporțional cu cele care susțineau legalizarea eutanasiei. Bineînțeles, cele dintâi au fost mult mai numeroase, dar se poate considera și faptul că veneau ca un răspuns multiplu la o lucrare care făcea apel spre o practicare a morții asistate.

Al treilea capitol este cel care prezintă istoria morții și a atitudinilor în fața morții. Eutanasia nu este nicidecum o practică și un concept nou, modern, ci este vechi din cele mai îndepărtate timpuri. Popoarele antice adesea apelau la eutanasiu din diferite motive, fie de natură economică, fie socială, fie chiar morală. De asemenea, în acea perioadă trebuie înțeles faptul că ea nu era nicidecum blamată sau ascunsă, dimpotrivă, era susținută chiar și de legislațiile vremurilor respective. Astfel, putem spune că eutanasiu și practica ei a debutat ca un act eroic și firesc. Libertatea lui însă nu a fost ceva definitiv, astfel că o dată cu expansiunea creștinismului și a ideilor care promovau sacralitatea vieții, a originii ei divine, moartea provocată, asistată, sinuciderea, indiferent de motivele din care survenea, au început nu doar a nu mai fi privite la fel, ba dimpotrivă, treptat au ajuns a fi blamate, ascunse, interzise chiar. Biserica a început a lua măsuri împotriva sinucigașilor, fără a ține cont de motivele care stăteau la baza alegerilor, iar treptat, și legislația a început a se modifica în acest sens. Epoca Modernă a venit cu o legislație foarte strictă împotriva celor care ucideau, chiar și din milă, dar și a celor care asistau la o sinucidere. În timp, mai ales odată cu dezvoltarea și extinderea serviciului medical și sanitar, viața a început a fi tot mai mult prețuită și ocrotită. Au început a se căuta tot mai multe modalități și argumente care să nu permită moartea, dar acest lucru nu înseamnă și că cei care susțineau eutanasiu și moartea asistată au rămas în negură. Dimpotrivă, disputele au continuat. La fel au evoluat lucrurile și în epoca contemporană până în prezent, când, alături de avansul medical și

tehnologic, care practic poate adesea să mențină viața în mod artificial, există tot mai multe voci care solicită libertatea eutanasiei voluntare, a morții asistate. Ba mai mult, la nivel internațional, deja există numeroase state care și-au modificat legislația în acest sens și sprijină aceste pledoarii.

Următorul capitol este structurat în două părți care vin și expun cum sunt organizate cele două tabere, respectiv a celor care susțin legalizarea și practicarea eutanasiei și a celor care se opun ei, precum și argumentele aduse de fiecare în parte. Astfel, în prima parte se regăsesc teoriile susținătorilor eutanasiei și a morții asistate. Alături de acestea, sunt expuse și argumentele lor, precum și ideile care stau la baza alegerilor lor, atât a celor care suferă și o solicită, precum și a celor care îi susțin, a celor care sunt de acord cu practica și a celor care fac demersuri în scopul legalizării ei. Bineînțeles că nu au putut fi ignorate și legile străine, din statele în care practica se desfășoară în condiții legale. Astfel, se observă faptul că în spatele deciziilor nu stă indiferența, nu stă neputința și lașitatea, ci adesea stă curajul, compasiunea și iubirea față de aproape. Stă suferința comună și durerea în fața suferințelor celor dragi, a pacienților și a legislatorilor care sunt neputincioși, prinși între tehnică și medicină pe de-o parte, și societate și biserică pe de altă parte. Deasemenea nu este ignorată nici dorința oamenilor de a alege și a decide asupra propriei vieții, precum și a modului în care ea se dorește a fi trăită sau nu.

Cea de-a doua parte, așa cum se cuvine, expune argumentele care condamnă orice fel de moarte provocată, adică eutanasia, sinuciderea asistată medical, uneori chiar și deconectarea de la aparate. Astfel, biserica, alături de o mare parte a societății, aduce din nou în dezbatere originea divină a vieții, precum și puterea absolută a lui Dumnezeu de a oferi sau a lua viața cuiva. Se prezintă motivele pentru care nici moartea în general dar nici eutansia în mod particular nu aduc nimic bun, nici pentru victimă, nici pentru familia ei, nici pentru societate. Practic, prin orice moarte, se rupe o verigă într-un lanț, se forțează o schimbare bruscă, o deviere în cursul și bunul mers al lucrurilor. Pe lângă această ruptură, acest șoc, cel mai rău lucru care se produce, este negarea originii divine a vieții și a atotputerniciei lui Dumnezeu.

Capitolul al cincilea tratează exclusiv problema deconectării de la aparate. Am acordat un capitol distinct din teză acestui subiect, deoarece practica se situează oarecum la granița dintre ceea ce se consideră a fi eutanasiu pe de-o parte, și moarte naturală pe de alta. Astfel, chiar și mediile ecleziastice adesea se află în cumpănă când este vorba despre ce este de fapt acest act,

dacă este o moarte provocată de divinitate, sau una provocată de om. Pentru că, pe de altă parte, se poate ca în această situație, lucrurile să fie percepute exact contrar, adică este o moarte dată de divinitate și o viață forțată de către oameni.

Capitolul al șaselea este dedicat atitudinii societății vis-a-vis de eutanasiere și moartea asistată. Structurat la rândul său tot în șapte părți, acesta începe prin a expune chestiunile și atitudinea generală cu referire la eutanasiere. Astfel, așa cum era de așteptat, adesea nu este cu adevărat înțeles ce presupune acest act medical, este confundată cu crima din rațiuni economice sau rasiale, sau este văzută drept o modalitate de a ne scăpa de cei mai slabi dintre noi. Se continuă apoi cu explicarea dependenței dintre om și societate, precum și a imposibilității existenței unei părți fără cealaltă. Din aceste motive, trebuie înțeles faptul că o moarte nu este ceva ce privește doar victima în cauză, ci întreg mediul în care ea are loc. Fără îndoială că pentru a se înțelege mai bine această interdependență este nevoie și de o privire în trecut a istoriei umanității, a istoriei sociale și a grupurilor umane, precum și a felului în care oamenii au acționat și s-au comportat ca indivizi, dar și ca părți a unor grupuri mai mari, ori de câte ori s-a adus în discuție sau s-a pus problema unei morți provocate, a uneia naturale și bineînțeles a unei eutanasiere.

Adâncindu-ne în trecutul acestor gândiri și atitudini s-a ajuns inevitabil la primele dispute cu referire la eutanasiere și, bineînțeles, la primele argumente folosite și invocate de oamenii din vechile timpuri pentru a le fi aprobat și permis să moară sau să fie omorâți, mai ales atunci când sufereau de o boală incurabilă. Alături de aceste invocări ale lor, a dreptului de a muri, a apărut, mai ales o dată cu modernizarea și schimbarea legislațiilor, și răspunderea celor care solicitau această moarte. Nu de puține ori, a fost nevoie ca oamenii să dea explicații pentru motivele care stau în spatele dorințelor lor, dar și a faptelor care aveau să conducă la moartea acestora.

Capitolul continuă cu o parte destinată societății românești și a modului în care este privită atât eutanasierea cât și moartea asistată la noi în țară. Astfel, cum la noi aceasta este interzisă, se crează o mare ruptură între medici, legislatori, societate și biserică, în situația în care ea este relativ des solicitată, iar tot mai mulți medici sunt dispuși să ajute pe acei pacienți care suferă de boli mortale și de dureri cumplite. Încheierea acestuia este un elogiu adus acestei morți îmbietoare, ușoară și adesea atractivă.

Capitolul dedicat teologiei este și el împărțit în trei subcapitole și începe cu problematici generale, cu explicarea originii divine a vieții, cu explicații privind ce este de fapt viața, de unde

vine aceasta și ce rol are suferința, ce rol are boala și de ce aceasta este foarte importantă pentru întregul creștinism, indiferent de confesiune. De asemenea, se explică și de ce o moarte prematură poate însemna și o întrerupere a unei încercări date de Dumnezeu, astfel că practic se intervine în desăvârșirea planului Său. Mai apoi se intră în discuțiile care privesc pe de-o parte sacralitatea vieții și desacralizarea societăților pe de altă parte. Astfel, se explică și originile acestei atitudini a oamenilor în fața morții, precum și a influenței foarte mari a avansului tehnologic asupra mentalului colectiv. Cu alte cuvinte, nu este surprinzător faptul că libertatea eutansiei vine aproape în pas cu avansul medical și tehnic, adică, pe măsură ce omul deține tot mai multă putere asupra supraviețuirii, consideră că are putere de decizie chiar și asupra morții. În final, așa cum era și firesc, este expusă atitudinea Bisericii Ortodoxe Române cu privire la eutanasiu. Deloc surprinzătoare este atitudinea de blamare a acestei practici și expunerea a numeroase argumente care să susțină poziția ei împotriva. Deasemenea, am decis ca pentru acest subcapitol să nu mă folosesc doar de lucrări publicate ci chiar de o discuție, un interviu avut cu un slujitor al bisericii.

Capitolul următor, cel de-al optulea este dedicat probabil celei mai importante tabere a luptei în ceea ce privește legalizarea eutansiei, respectiv medicinei, și aduce în discuție responsabilitatea cadrelor medicale, atitudinea lor în fața acestei practici, legislația la care medicii trebuie să se supună atunci când își desfășoară activitatea, apoi se explică diferența din punct de vedere medical dintre eutanasiu activă și crimă. Ultimele două părți prezintă situația din România a pacienților care solicită eutanasiu și apoi a drepturilor lor de a muri, precum și a încălcării acestor drepturi. Medicii sunt adesea vârful de lance al acestei dispute, deoarece, în situația practicării ei, a legalizării, ei sunt cei care o săvârșesc. Ei sunt cei responsabili de act și de producerea lui, dar și de decizia pacienților de a apela la ea, deoarece, decizia o dată luată, pacientul trebuie să aibă și avizul unui medic înainte de a o solicita. În țările în care eutanasiu este legală, legislația îi obligă pe medici să confirme, în mai multe sesiuni, atât faptul că pacientul este muribund, cât și că este în deplinătatea facultăților mintale, la fel cum nu le permite să săvârșească actul decât în anumite circumstanțe. Acolo unde ea nu este permisă, medicii nu sunt totuși scutiți de contactul cu aceasta, deoarece adesea ei sunt prinși între cererile pacienților și invocarea drepturilor lor și obligațiilor lor ca medici care îi împiedică să o săvârșească. Se trece apoi la următoarea parte, aceea care practic este și cauza acestei interziceri a eutansiei în mai multe state, adică aceea a confundării ei cu crima. Este explicat așadar

motivul pentru care cele două nu ar trebui să fie confundate, și bineînțeles este din nou adus în discuție dreptul fiecărui om de a dispune de el însuși și de a decide în legătură cu ce dorește să facă cu viața lui.

Capitolul al nouălea este capitolul legislațiilor. După o expunere generală a necesităților unor legi care să vizeze ocrotirea și protejarea vieții, la pas cu prelungirea vieții demne, este realizată o expunere a legislațiilor cu privire la protejarea vieții din cele mai vechi timpuri și până în prezent, cu concentrare mai mare asupra legislației Epocii Moderne. Sunt prezentate mai apoi anumite politici ale morții, adică mai multe idei, proiecte de lege care vizează și favorizează practica eutanasiei și a morții asistate. Nu trebuie înțelese acestea ca o încurajare a acestei practici la modul general și necontrolat, ci doar luat în considerare faptul că există foarte multe situații și cazuri în care ea ar trebui să poată fi practică într-un cadru legal și fără restricții. Astfel, sunt expuse și explicate și motivele pentru care în unele state aceasta a putut fi legalizată, îndeosebi datorită bunei educații a cetățenilor, precum și motivele pentru care lipsa de încredere a oamenilor în sistemul medical, sau în alte structuri ale societății, susținută de o religiozitate foarte mare, face imposibil de legalizat eutanasia. Ultima parte a acestui capitol aduce în discuție strict cazul României și a motivelor pentru care la noi în țară nu pare a se întrezări posibilitatea legalizării acestei practici.

Partea dedicată studiului de caz al tezei aduce în discuție două cazuri, unul din Statele Unite, care prezintă o mărturie anonimă a unui medic ce a dat curs cerințelor insistente ale unei paciente și i-a pus capăt vieții acesteia, iar cel de-al doilea, este cazul unui tânăr din România, care a solicitat eutanasia dar nu i-a fost permisă, astfel că a murit în chinuri. Am ales aceste două cazuri, deoarece mi se pare că amândouă arată foarte clar care este realitatea din multe spitale. Diferența între cele două situații este concentrată în finalul acestor două cazuri, final care ar fi putut fi identic pentru acei oameni. Astfel, dacă în Statele Unite dincolo de ce zice legea a primat binele pacientului și datoria medicului de a-i respecta acestuia demnitatea și cererile, la noi în țară a primat învățătura bisericească și lipsa de disponibilitate a autorităților de a permite respectarea unei ultime dorințe a unui muribund care se afla în chinuri groaznice. Bineînțeles, în cele din urmă amândoi au decedat, dar în timp ce femeia a murit lipsită de suferințe și umilințe, tânărul român a avut de înfruntat un sistem medical și administrativ învechit, durere fizică, neputințe, umilința de a-și pierde demnitatea și capacitățile fizice iar în final și viața. Totul putea fi foarte ușor și în cazul lui, mai ales în situația în care el și-a dorit acest lucru.

Anexele acestei lucrări sunt mărturii ale slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române în legătură cu atitudinea și viziunea lor despre eutanasiere și moarte asistată, într-o primă parte, iar apoi sunt articole și părți din presă despre cele două cazuri prezentate în studiu de caz. De asemenea, am încercat să expun și câteva dispute, păreri și atitudini publice cu referire la legalizarea eutanasiei la noi în țară. Așa cum este și normal, biserica niciodată nu poate încuraja sinuciderea, suprimarea vieții sau uciderea, indiferent de modul în care acestea ar putea surveni. Viața este de origine divină și astfel, doar Dumnezeu are dreptul de a ne lua viața, la fel cum El este și Cel care ne-o dă. Această viziune, însă, nu este în totalitate împărtășită de către oamenii din țara noastră, fapt care se poate observa și din celelalte anexe ale acestei lucrări.

Bibliografia cuprinde întreaga listă de lucrări, articole, mărturii și interviuri care au fost folosite în redactarea acestei teze.